

**Aydın
Mədətoğlu**

Bizim yazar

mənəvi mədəniyyət nümunələri də o dövr Azərbaycan Türklərinin mədəniyyət tarixinin dərk olunmasında mühüm rol oynayır. Ümumiyyətlə hər bir xalqın maddi mədəniyyəti ilə mənəvi

katlı eramızın I-X əsrlər Albaniyası (əsərin 4-cü kitabı X əsrdə əlavə edilmişdir-Bax: Mirza Bala, "Azərbaycan tarixində Türk Albanya", Ankara 1951, səh.10-11) və Albanların tarixinə aid məşhur "Ağvanlar tarixi" (bəzi mənbələrdə "Alban tarixi" və ya "Albanların tarixi") əsərini

lارının qərarları da Alban mənəvi, tarixi əbədi mədəniyyət nümunələri kimi çox dəyərlidir.

Albaniyada xristianlığın geniş təbliği üçün ölkəyə gətirilmiş dini kitabların, həmçinin Homerin "İliada" və Vergilinin "Eneida" əsərlərinin Alban dilinə tərcüməsi və Alban katali-

qəder Mehran Türk sülalələri idarə etmişlər. Nəhayət 705-ci ildə ərəb sərkərdəsi Məhəmməd İbn Mərvanın Alban hakimi Şeruyə və qohumlarını xilafətin paytaxtı Şama (Dəməşqə) gətirərək orada edam etdirilməsi ilə Albaniyada Mehranlılar sülaləsinin hakimiyyətinə son qoyulmuş,

Tədqiqatçılar həmçinin Albaniya dövrünə aid Bərdə şəhərindən bazilikə formasına malik məbəddə və Ağcabədi bölgəsinin Təzəkənd yaşayış məntəqəsindən üç cüt sütundan ibarət bir bina aşkar etmişlər.

Arxeoloqlar Alban dövrünə aid Alban və Pəhləvi yazıları, müxtəlif dövrlərə aid əhəlinin ictimai həyatında mühüm yeri olan üzərində xüsusi işarələr və yazılar həkk edilmiş ölçülərinə görə bir-birindən fərqlənən daş və gil bütələr (Daş bütələr əsasən adam boyda düzəldilmişlər) və heykəllər, şüşə əritmə və dulus küreləri və müxtəlif qəbirlər aşkar etmişlər.

Alban dövrünə aid metal əşyalar özlərinin texniki mükəmməliyi, süjet və üslubuna görə Roma, Bizans və Sasani məmulatlarından fərqlənir. Tədqiqatçıların fikrinə görə irili-xırdalı bütün Alban maddi mədəniyyət nümunələri həm özünün istehsalı, həm də onların üzərində həkk olunmuş müxtəlif təsvirlər, naxışlar baxımından yeni keyfiyyətlərlə zənginləşdirildiyindən digərlərindən əsaslı şəkildə fərqlənirlər.

Xristianlıqla bağlı Alban maddi mədəniyyət abidələri istər meamrlıq, istərsə də plan quruluşu və istərsə də naxış və bəzəkləri və hətta xaçları baxımından digər xristian abidələrindən əsaslı şəkildə seçilir. Belə ki, Alban abidələrində digər xristian abidələrindən fərqli olaraq xristianlığa qədər bu ərazidə mövcud olmuş digər dini ayinlərin simvolikalari əks olunmuş, xaç obrazlı Alban xaç daşlarında sadəcə xaç deyil, xristianlığa qədərki inamların və kainatı dərk etmənin əlamətlərini özündə cəmləşdirən işarələr də öz əksini tapmışdır. Alban xaçlarının bütün kompozisiyaları Göylə Yerin əlaqəsi, Günəş işıq və məhsuldarlıq simvolu kimi əks olunmuşdur.

Alban dövrünə aid abidələrdən ən məşhuru "Qanzasar" "Amaras" və "Yelisey" məbədləridir.

Sank-Peterburq şəhərinin Ermitaj muzeyində saxlanılan üzərində Alban hökmdarı Cavanşirin təsviri olan 35,6 sm hündürlüyündəki tunc buxurdan da Alban dövrünün nadir sənət incilərindəndir.

Alban maddi mədəniyyət nümunələri kimi Alban

Türk Alban (Alpan) dövləti

(başlanğıcı ötən sayımızda)

mədəniyyəti bir-birilərini tamamlayır. Mənəvi mədəniyyətin yaradıcısı olan xalqın malik olduğu cəmiyyətin inkişafı nəticəsində onun maddi mədəniyyəti yaranır. Albaniyada mövcud mənəvi mədəniyyət nümunələrinin xeyli hissəsi günümüzdə qədər gəlib çatmasa da Albaniya dövlətinin mövcud dövrdə Türk tayfası olan Qarqarların dilində 52 hərfdən ibarət müstəqil Alban yazısı meydana gəlmiş, V əsrdə Alban hökmdarı III Vaçaqan məktəblər açmış, təhsil vermək üçün müəllimlər toplamış, kahinlərin və digər təbəqələrdən olan insanların uşaqlarını həmin məktəblərə cəlb etmiş, onlara təqaüd ayırmış məktəblərə müdür təyin etmiş və bütün bunlardan zövq almışdı.

Alban hökmdarı Cavanşir hakimiyyəti dövründə təhsilin, elmin və mədəniyyətin inkişafına xüsusi fikir

yazmışdır. Azərbaycanın tarixi coğrafiyasını, etnogenezi, ictimai-siyasi, iqtisadi, ideoloji və mədəni tarixini ehtiva edən bu əsər öncə Alban dilində yazılmış, sonradan başqa dillərə tərcümə edilse də əsil mətin hələlik əldə edil-

kosu Bəkirin zəngin kitabxanası Alban mənəvi mədəniyyətinin nə dərəcədə yüksək bir səviyyədə olduğunu göstərir.

Çox təəssüflər olsun ki, bu Alban dilindəki mənəvi mədəniyyət nümunələri günümüzdə qədər gəlib çatma-

bundan sonra Albaniyada xristian dini öz yerini İslam dininə tərk etmişdi. Nəticədə Azərbaycan Türklərinin yaratdığı bütün maddi mədəniyyət nümunələrinə qonşuluqdakı xristianlar sahib çıxdı, onları özünü küləşdirərək

vermiş, alimləri, şairləri, memarları, mahir sənətkarları öz sarayına toplamış, ölkənin çiçəklənməsinə nail olmuşdur. Cavanşirin hakimiyyəti dövründə Moyses Kaqan Kaykutlu (bəzi mənbələrdə Moisey Kalan-

məmiş, "Ağvanlar tarixi" adı ilə bizə qrabar (qədim erməni) dilində bir çox əlavə və təhriflərlə gəlib çatmışdır.

Alban kilsə məclislərinin 488-ci il "Aquen" və 705-ci il "Bərdə" qurultay-

mışdır. Alban katalikosu Bəkirin zəngin kitabxanası isə erməni qriqoryanlar tərəfindən Tərtər çayına atılaraq məhv edilmişdir.

Albaniya dövlətini I-VI əsrlərdə Arsak, VII əsrdən VIII əsrin əvvəllərinə

dünyaya öz mədəniyyətləri kimi təqdim etməyə başladılar.

Artıq öz dövlətimizə və Alban Türklərinin yaratdığı maddi və mənəvi mədəniyyətinə tam sahib çıxmağımızın vaxtı çatıb!